

EL PURGATORI DE SANT PATRICI A LA LITERATURA ESPANYOLA DEL SEGLE XVII

La importància del Purgatori de San Patrici a la literatura espanyola del segle XVII comença amb una obra que va tenir una gran ressonància. Es tracta de la *Vida y Purgatorio de San Patricio*, una hagiografia en prosa publicada al 1627 i que va cridar molt l'atenció. L'obra havia sortit de la ploma de Juan Pérez de Montalbán, deixeble i biògraf de Lope de Vega i alhora conegut autor dramàtic dins l'escola del seu mestre. Com era d'esperar, el llibre presenta la vella llegenda del descens al més enllà com a prova de la integritat moral i religiosa.

Al primer capítol s'explica la vida exemplar de Sant Patrici seguint tots els tòpics hagiogràfics. Més singulars són els capítols següents, on Pérez de Montalbán desenvolupa tota una teoria sobre l'existència del Purgatori de San Patrici, la seva relació amb la evangelització d'Irlanda. En el capítol sisè conta la història de Ludovico Enio, un pecador dissipat, que és qui acaba entrant en el purgatori. La història d'aquest personatge està inspirada en el *Viatge al Purgatori de sant Patrici* de Ramon de Perellós. El nom, però, molt probablement està inspirat, per una banda, en el de Lluís, o Ludovic, d'Auxerre, un cavaller de la Borgonya que hauria pelegrinat al Purgatori de sant Patrici l'any 1358 i, per l'altra, en el d'Owein, el primer guerrer i alhora pecador que, segons la tradició, s'hauria atrevit a endinsar-se en el Purgatori.

El volum va tenir un èxit molt notable a l'època. En primer lloc pel número sorprenent d'edicions, així com també per nombroses traduccions, en especial al francès, però també a l'anglès, a l'italià i a l'holandès. I sobretot, i és el que més ens interessa en aquest paper, perquè a partir de l'obra de J. Pérez de Montalbán es van escriure dues obres dramàtiques, cosa que diu molt sobre la popularitat del tema en aquells moments. La representació del tema del purgatori en obres dramàtiques també diu molt sobre la seva assimilació a la comèdia de sants i potser fins i tot a l'*auto sacramental*, una temàtica i un gènere que en gran part es pot dir que és el motor de la dramaturgia calderoniana.

Per altra banda és obvi que el tema tenia potència i transcendència dramàtica, donat que el drama de Calderón de la Barca conclou amb una descripció d'escenes infernals molt plàstiques que devia excitar, sens dubte,

la imaginació dels espectadors gràcies a una posada en escena amb gran luxe de mitjans, com era propi del teatre representat a la cort, tal com ho acabarà essent el de Calderón. Per tant, es pot dir que l'obra de J. Pérez de Montalbán tenia tots els números per captar l'atenció del món teatral de llavors.

La primera d'aquestes comèdies se sol atribuir a Lope de Vega i se sol citar sota el títol d'*El mayor prodigio y purgatorio de San Patricio* (o bé *El mayor prodigio y purgatorio de la vida* en el manuscrit avui conservat). L'altra obra és de Pedro Calderón de la Barca: *El purgatorio de San Patricio*. Si es té en compte la cronologia i tota la fenomenologia mètrica analitzada en els estudis clàssics de Morley-Bruerton, *El mayor prodigio y purgatorio de la vida* en la seva forma actual, tal com ha arribat fins a nosaltres, no pot ser obra de Lope de Vega. Ara bé, segons el manuscrit es tracta d'una: «Comedia famosa de Lope de Vega. Representola Avendaño». Que s'indiqui que és de Lope no té cap tipus d'autoritat, donat que, com deia irònicament Cervantes, «todo lo que es bueno, o parece bueno, es de Lope». Si que és important, en canvi, la referència a Cristóbal de Avendaño Sasieta, actor i empresari teatral, que va morir l'any 1635. A partir de l'anàlisi de les variants d'impressió de l'obra de Montalbán es pot deduir que la comèdia segurament va ser escrita el mateix any 1627. Per tant estem davant d'una comèdia que podria ser originàriament obra de Lope de Vega, donat que els manuscrits dramàtics de vegades procedeixen de companyies teatrals que en modificaven el text d'acord amb les seves conveniències. Tal com tenim el text en l'únic manuscrit que conservem, no es pot afirmar, però, de forma absoluta que ho sigui. Sí que serveix, però, per comprovar l'èxit immediat i aclaparador de l'obra de Pérez de Montalbán.

Per confirmar-lo tenim a més a més la peça de Pedro Calderón de la Barca, publicada a la primera part de las seves comèdies, l'any 1636. Es tracta d'un volum de dotze comèdies, com era la pràctica habitual de l'època, encapçalada per *La vida es sueño*, la majoria d'elles escrites pel primer Calderón, que a principis del segle XVII, és a dir, quan tan sols tenia vint anys d'edat, ja era un autor molt representat. La seva versió de la llegenda transmesa per J. Pérez de Montalbán es creu que va escrita al mateix any 1627 o bé l'any següent, cosa que posa de nou en evidència la gran popularitat de l'obra de Pérez de Montalbán. La seva estrena va anar a

càrrec d'Andrés de la Vega i l'any 1628 ja va ser representada a València per una altra companyia. Determinades característiques de la peça permeten de suposar que es va tractar d'un encàrrec.

L'obra de Calderón segueix la pauta de la novel·la bizantina o d'aventures, amb un naufragi inicial a la cort d'Egerio, rei d'Irlanda, similar al rei Niall Óg O'Neill del *Viatge al Purgatori de sant Patrici* de R. de Perellós. Es tracta d'un començament que recorda el de les *Soledades* de Góngora. La novel·la *El criticón* de Baltasar Gracián comença també d'una manera molt semblant. Per altra banda, tant la mètrica, com sobretot, el llenguatge literari de la peça dramàtica de Calderón de la Barca està inspirat en el llenguatge de Góngora, sobretot en el *Polifemo* («en prisión de cristal cárcel de arena» / «a espejos de zafir marcos de plata», etc.). Com a conseqüència d'aquest naufragi, arriben a la cort del rei Egerio tant sant Patrici, l'evangelitzador d'Irlanda, com Ludovico, que en la primera jornada expliquen la seva vida i narren com han arribat a la cort irlandesa. Comença Patrici dient que

Mi nombre propio es Patricio,
mi patria Irlanda o Hibernia,
mi pueblo Emptor, por humilde
y pobre sabido apenas.

I recorda que

Salí un día a la ribera
del mar con otros amigos
estudiantes, cuando a ella
llegó un bajel y, arrojando
de sus entrañas a tierra
hombres armados, corsarios
que aquellos mares infestan,
nos cautivaron a todos.

Estem per tant, davant d'un tema molt de l'època, propi de la novel·la d'aventures, amb pirates, raptos i naufragis i tot això dintre d'un ambient palatí també molt de l'època. Tant Patricio com Ludovico, un assassí cruel que acaba expiant els seus pecats amb l'entrada en el purgatori, han arribat a la cort d'Egerio després del naufragi. El rei mana que el primer es dediqui a ser pastor d'ovelles, mentre que el segon s'ha de convertir en privat del rei Egerio i de les seves filles, Polonia i Lesbia. Després apareixerà el noble Filipo, i hi haurà algunes escenes còmiques amb el *gracioso* Paulín,

escenes relativament febles i sense gaire càrrega dramàtica, donat que Paulín no té cap altra funció en el desenvolupament argumental que no sigui el simple fet còmic.

La peça toca també de passada el tema polític a través de la relació entre Ludovico, assassí de Polònia, i Filippo, una possibilitat molt atractiva també a l'època —com passa a *La vida es sueño*—, però que en aquest cas no té influència real en l'argument, que es centra en l'evangelització d'Irlanda a càrrec sant Patrici i en el misteri de la cova que permet l'entrada en el més enllà. Al final de la segona jornada Polònia fa una primera descripció de la cova que serà el Purgatori de San Patrici:

¿No ves este peñasco que parece
que se está sustentando con trabajo
y con el ansia misma que padece
ha tantos siglos que se viene abajo?
Pues mordaza es que sella y enmudece
el aliento a una boca, que debajo
abierta está, por donde con pereza
el monte melancólico bosteza.
Esta, pues, de cipreses rodeada,
entre los labios de una y otra peña,
descubre la cerviz desaliñada,
suelto el cabello, a quien sirvió de greña
inútil yerba, aún no del sol tocada
donde en sombras y lejos nos enseña
un espacio, un vacío, horror del día,
funesto albergue de la noche fría.

Més tard, però, serà sant Patrici qui revelarà el significat dels misteris de la vida i de la mort que s'amaguen en la cova.

Esta cueva que ves, Egerio, encierra
misterios de la vida y de la muerte,
pero falta decirte cuánto yerra
quien en pecado su misterio advierte.
Pero el que confesado se destierra
el temor y con pecho osado y fuerte
entrare aquí, su culpa remitida
verá y el purgatorio tendrá en vida.

La cova, com es veu clarament, està descrita amb tocs de les *Soledades* i de certes estrofes del *Polifemo* de Góngora al·lusives a la cova on viu l'enamorat de Galatea. Serà en aquesta cova, que de fet és l'entrada al famós purgatori de sant Patrici, on Ludovico s'endinsarà al final de la peça

per expiar els seus grans pecats. En els versos finals Ludovico acabarà fent-ne una molt descripció molt llarga i molt plàstica, com podem veure en el fragment següent:

Pasé adelante y halleme
 en un prado cuyas plantas
 eran llamas, como suelen
 en el abrasado agosto
 las espigas y las mieses [...]
 ... y aquí
 estaban diversas gentes
 recostadas en el fuego;
 a cuál pasan y trascienden
 clavos y puntas ardiendo,
 cuál los pies y manos tiene
 clavados contra la tierra,
 a cuál las entrañas muerden
 víboras de fuego, cuál
 rabiando ase con los dientes
 la tierra [...]
 En este campo me echaron
 los ministros de la muerte,
 cuya furia al dulce nombre
 de Jesús se desvanece.

A la fi, però, Ludovico aconsegueix alliberar-se d'aquestes visions (“al fin por los propios passos / volví, sin que me ofendiesen / espíritus infernales”) i surt de la cova transformat en un cristià nou. De fet, la simbologia del prodigi és també la història de la evangelització d'Irlanda i especialment de la transfiguració del pecador. Un argument molt adient a una societat i, sobretot, una cort d'ortodòxia tan militant com l'espanyola del segle XVII.

Jorge García López